

ПРОФЕСИОНАЛНА КОМПЕТЕНТНОСТ НА УЧИТЕЛЯ В СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ

Тодорка Драгойчева Антонова-Ангелова

Трето основно училище „Димитър Благоев“, гр. Шумен

Илка Неделчева Карева, директор

Трето основно училище „Димитър Благоев“, гр. Шумен

Ключови думи: учител, компетентност, професионална, умения

Резюме: Педагогическото умение е функция на преживяната възпитателно-образователна ситуация и на опита на учителя. Към личностната характеристика на учителя се включват качества като: честност, интелектуална независимост, справедливост, толерантност.

В доклада се обсъжда компетентността като основен критерий за професионализъм. Приема се, че компетентността е постигане на съответствие между наличните познавателни ресурси на индивида и изискванията на реалната среда. В този смисъл може да се твърди, че психолого-педагогическите знания и специалните знания са само необходимо условие за структуриране на професионалната компетентност.

Според изводите на доклада всеки вид професионализъм се свежда до придобиване на квалификация и усвояване на система от личностни качества. Трудно може да се упражнява учителска професия от човек, който няма призвание за това да усеща собствената си дейност като призвание и дълг.

Summary: The pedagogical skill is a function of an experienced educational situation that every teacher should get at some point. Being a teacher means that you should possess certain qualities such as: integrity, justice, tolerance, intellectual independence.

This report is revolving competence as being the key factor of professionalism. It is considered that pure competence is the balance between the available studying resources of the individual and the requirements of the existing background. Therefore, we can say that psycho-

pedagogical knowledge and the special skills are only a necessary condition for building a professional competence.

According to this report we may say that in order to become a professional each of us should try to get additional qualification and to acquire the system of personal qualities. It is a very difficult task to be a teacher without that feeling that you are summoned what you do to do it as a duty of your lifetime.

Учителят винаги е бил символ на прогресивното, на водещото начало в духовния просперитет. Той изпълнява централна фигура в учебния процес. Всепризната е ролята му в процеса на социалното наследяване на човешкото познание и нейното определяне като фундаментална цел на обучението.

Съвременните схващания за преподаването разширяват съдържанието на понятието „преподаване”, включвайки в него всички професионални дейности на учителя отнасящи се конкретно до планирането, осъществяването, оценяването и контролирането на процеса на обучение и неговите резултати. Образователният процес изисква учителят да развива умения и способности за консултиране, планиране и планиране на процеса на обучение. Учителят се стреми в условията на активното учене да снижи степента на конфликтност между него и учениците. Изпълнявайки своята отговорна роля, той изпълнява и своите задължения. Това разбиране за новата роля на учителя предопределя и промяна същностните характеристики на професионалния труд, изразени във функциите на учителя, неговите умения и компетенции.

Педагогическото умение е функция на преживяната възпитателно-образователна ситуация и на опита на учителя. По своята същност ситуацията е набор от събития, които се случват в една ефективна за субекта локалност, и са дадени като актуални преживявания. Към личностната характеристика на учителя се включват качества като: честност, интелектуална независимост, справедливост, толерантност. Във всеки един момент от дейността си учителят следи, анализира, сравнява постигнатите резултати с крайните цели, взема решения и коригира действията. Така във всеки момент от обучението учителят решава някаква мисловна задача. Това обяснява факта защо педагогическата ситуация е сложна и защо действията, извършени с помощта на уменията, са осмислени и осъзнати.

Компетентността е основен критерий за професионализъм. Приема се, че компетентността е постигане на съответствие между наличните познавателни ресурси на

индивида и изискванията на реалната среда. В този смисъл може да се твърди, че психолого-педагогическите знания и специалните знания са само необходимо условие за структуриране на професионалната компетентност. В широк смисъл се приема, че тя представлява определено ниво на интелектуалност на личността като реализирана възможност на индивида да решава задачи. В тесен смисъл се предполага, че компетентността е постигнато ниво на развитие на базовите компоненти в когнитивния познавателен процес. В научната литература се среща отъждествяване на термина компетентност с *квалификация*.

Може да се каже, че квалификацията е психологическо понятие. Обхваща необходимият набор от знания и умения за висококачествено изпълнение на определена професионална дейност. Уменията представляват компетентност в действие и в същото време действието е породено от компетентността.

Компетентността като съответствие между дейностите на двата субекта е многокомпонентна. Нейните компоненти се проявяват на различни нива и тяхното преодоляване прави успешно завършването на всяка дейност, в това число педагогическата и учебно-познавателната. Йерархията на компетентите е в порядък от общото към частното и включва две структурни нива, съставлящи формално вертикалния срез на компетентност. Поставят се два акцента. Първо, съответствие между интелекта с външната и вътрешната организационна среда и второ, съответствие между компонентите на образователната дидактическа дейност, респективно като ниво на съответствие между педагогическата и познавателната учебна дейност, като съизмеримост на психологически особености на индивида, съобразно учебното съдържание и новите образователни технологии.

Хоризонталният срез за компетентност включва всички дейности, свързани със съдържателното изясняване на всяко ниво на вертикалния разрез. Второто хоризонтално ниво включва развитие на психологическите характеристики на всеки субект и на тази основа постигане на съизмеримост в дейностите на дидактическите субекти.

Професионалната компетентност на учителя включва богата психологическа култура за съвременните разбираня за човека. Педагогическите умения като единица на педагогическа компетентност не съществуват отделно от хората, които ги използват. В този смисъл личността на учителя заема особено място в професионалния му труд. Чрез качествата на своята личност учителят не само увелича, заразява, но и изисква, контролира и решава множество професионални задачи.

Всеки вид професионализъм се свежда до придобиване на квалификация и усвояване на система от личностни качества. Трудно може да се упражнява учителска професия от човек, който няма призвание за това да усеща собствената си дейност като призвание и дълг.

Това вътрешно усещане предопределя и необходимата структура от професионални качества, които въздействат върху цялостното поведение на учениците. Успехът на педагогическата дейност зависи не само от отношението на учителя към децата, но и от отношението на децата към учителя. Така знания, ум, дейност на учителя - всичко се подлага на критичен анализ от страна на учениците. Те се явяват едни от най-верните регулатори и оценители на личностните качества на учителя.

В училище съществуват много трудности за учителя. Той трябва едновременно да изпълнява своите професионални задължения, да спазва изискванията на обществените институции и в същото време да доказва пред себе си и пред обществото собствените си възможности, качества и умения.

Притежавайки определени педагогически способности, всеки учител изразява своята неповторима индивидуалност и професионален интензитет и точно многообразието на личностни качества и професионални постижения характеризира привлекателността и трудността на учителската професия.

ЧЕК-ЛИСТ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА УЧИТЕЛЯ

Отношението на учителя към професията определя в много отношения качеството на неговия труд. На изследването на проблемите, свързани с привлекателността на професията и в социологически, и в психологически план са посветени множество публикации, от които у нас най-представителни са тези на Ст. Жекова и К. Маджирова и техните колективи. По целия свят доминира становището, че учителската професия е загубила от своя престиж поради това, че е традиционна и поради всеобщността на труда и свързаното с нея по-високо образователно ниво на населението. За това способстват и ниският професионален статус, неблагоприятните условия на живот на учителя, високата заболяемост, нарушената социална, възрастова и полова структура на професията и т. н.

Темата в много отношения е традиционна, но през последните години не са правени съпоставителни изследвания, а промените в обществото са толкова значителни, че естествено се поставя въпроса дали изобщо по-старите данни са валидни за съвременната ситуация.

Чек-листът е една по-елементарна форма от въпросника, представляваща списък от характеристики или въпроси (съждения), служещи за пътеводител при извършването на систематично обследване, в това число и наблюдение. Използва се за оценяване на начина на работа (учебни постижения), професионална годност и качество на труда, отношение към различни ценности, оценка на качествата на учебна документация (планове, програми, учебници) и продукти на труда и дейността и пр.

Конструирането на един чек-лист не е трудно. Основният проблем е емпиричната интерпретация на категорията на анализа. След това в списъка се включват само положителни или само отрицателни значения на отделните интерпретатори.

В Трето основно училище „Димитър Благоев” – Шумен използвахме чек-лист, вече утвърден в Англия за оценяване на учители: [1]. Отговорите, между които избираха учителите, бяха „Да”, „Не”, „Не мога да преценя”. Ето и основните пунктове от него:

1. Съществува демократична атмосфера в класната стая.
2. Съществува добро взаимно разбирателство между учител и ученици.
3. На учениците им харесва да работят в часовете при този учител.
4. Методите на преподаване са гъвкави с оглед личните нужди на учениците от класа.
5. Творческата дейност е резултат от големия интерес на учениците към работата в класа.
6. Учениците вземат участие при планирането на дейностите в часа, при използването им при оценяване на резултатите от тяхната работа.
7. Учениците уважават мнението на другите и решенията на цялата група.
8. Учителят използва предвидливо и ефективно времето в класната стая.
9. Учениците демонстрират ясен и независим начин на мислене.
10. Учениците има изградени добри навици за работа в клас.
11. Учебната програма е добре подбрана и помага на учениците да се запознаят с живота и с обкръжаващия ги свят на тяхното ниво на зрелост.
12. Подкреждането на децата в групи е подчинено и съобразено с личните им интереси, нужди и възможности.
13. В класната стая е създадена подходяща обстановка чрез избор на мебели, украса и дидактически средства.
14. Когато е възможно, преподаването се усложнява, като се създават условия учениците да натрупат собствен опит.

15.Упражненията и решаването на задачи са неразделна част от работата на учителя.

16.Опитът на учениците се обогатява чрез учебни екскурзии, наблюдения и други форми на работа.

17.При усвояването на основните знания и умения, както и при работата по всички раздели в учебната програма, се обръща особено внимание на разбирането, а не на запомнянето.

18.Учениците си водят дневници или имат други форми, чрез които отбелязват самостоятелната си работа по предмета.

19.Добри резултати от предишните дейности на учениците се използват от учителя за онагледяване и демонстриране на положителен опит.

20.На учениците се осигуряват възможности да усетят красотата на природата и на културата, сред която живеят.

КЛАСИФИКАЦИЯ НА ОТГОВОРИТЕ

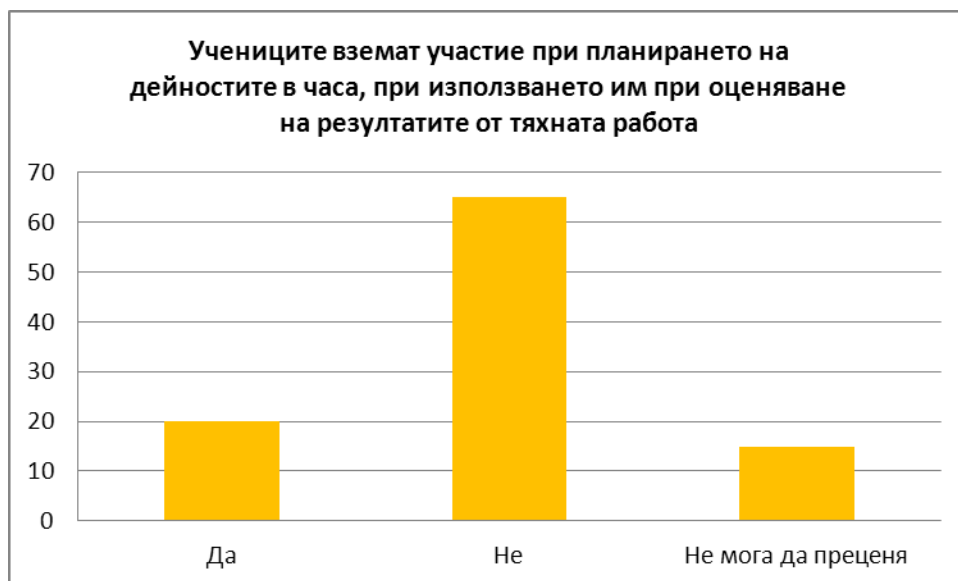
В началото е важно да се подчертае, че отговорите носят голяма доза субективизъм, тъй като всеки преподавател притежава индивидуален стил на преподаване и общуване с учениците. На първия въпрос дали демократизмът присъства по време на учебните занятия 80 % от анкетираните отговарят положително. Също такъв е и процентът положителни отговори на втория въпрос, т.е. между учители и ученици има в голяма степен взаимно разбирателство. Това се дължи, може би, на факта, че учителите успяват да спечелят доверието на своите възпитаници и да ги накарат да им се доверят.

Относно гъвкавите методи на преподаване отговорите за по-разнообразни, в смисъл че тук преобладават тези от типа „Не мога да преценя” (55 %). Това навежда на извода, че учителите или все още не използват достатъчно новите технологии и иновативни подходи, или нямат доверие в това, което правят.

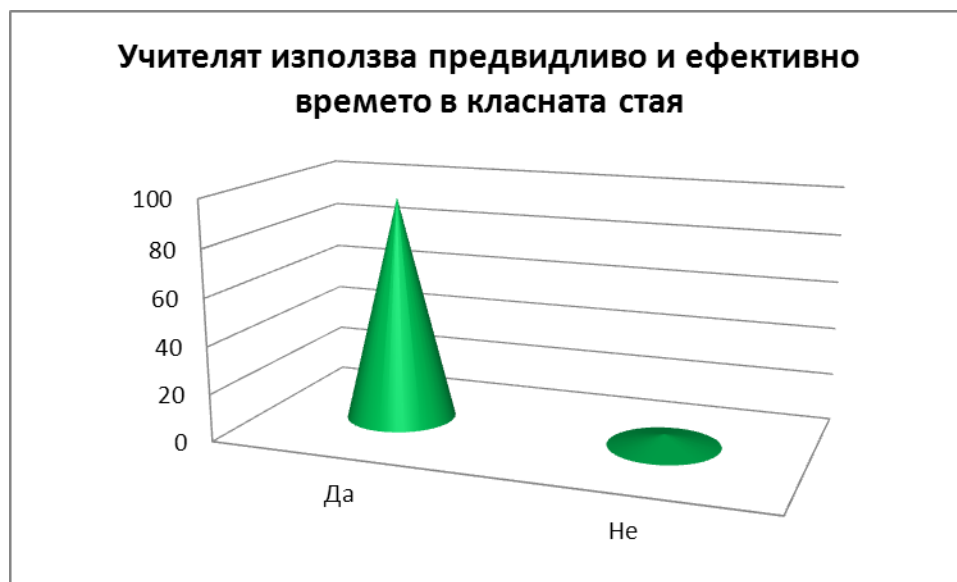
Фиг. 1

Все още превес имат отрицателните отговори на въпрос № 6: Учениците вземат участие при планирането на дейностите в часа, при използването им при оценяване на резултатите от тяхната работа. Процентът на негативните оценки е 65 и това е явно поради факта, че учениците не могат да презентират достатъчно добре собствените си знания и възможности, за да се включат активно в планирането и оценяването. Явно е, че учителите трябва да работят в тази насока и да изградят достатъчно самочувствие у децата относно техните знания.

Фиг. 2

Почти 100 процента (95 %) са положителните отговори на въпроса за това дали учителят използва предвидливо и ефективно времето в класната стая. Тук следва да се направи изводът, че поради опита преподавателите умеят да разпределят достатъчно добре времето си, но трябва да отчетем и допълването на този отговор, че много от тях се оплакват, че учебният час не им е достатъчен като продължителност. Също толкова са отговорите „Да” на въпроса дали учениците имат изградени добри навици за работа в клас.

Фиг. 3

Разнообразни са отговорите на въпрос № 11: Учебната програма е добре подбрана и помага на учениците да се запознаят с живота и с обкръжаващия ги свят на тяхното ниво на зрелост. Повечето от преподавателите (60 %) смятат, че това не е така, че децата се натоварват с излишен материал и нямат много време за практически занятия. 30 % считат, че учебната програма е добре подбрана, а 10 на сто не могат да преценят.

Фиг. 4

Мнозинството от преподавателите в Трето основно училище използват иновативните методи на преподаване, имат необходимия набор от дидактически средства и ги използват по предназначение. Положителните отговори (95 %) на въпрос № 15 от чек-листа свидетелстват, че преподавателите залагат на затвърждаването на учебния материал, а не само на теоретическата му страна.

Фиг. 5

С това е свързан и отговорът на въпрос № 17, където 85 % от интервюираните отговарят, че при усвояването на основните знания и умения, както и при работата по

всички раздели в учебната програма, се обръща особено внимание на разбирането, а не на запомнянето.

Фиг. 6

Отношението на учителя към професията е основен личностен параметър, определящ качеството на неговия труд. На изследването на проблемите, свързани с привлекателността на професията и в социологически, и в психологически план са посветени множество публикации. Доминира становището, че учителската професия е загубила от своя престиж поради това, че е традиционна и поради всеобщата интелектуализация на труда и свързаното с нея по-високо образователно ниво на населението. За това способстват и ниският професионален статус, неблагоприятните условия на живот на учителя, високата заболяемост, нарушената социална, възрастова и полова структура на професията и т. н.

Малко са опитите за цялостен структурен анализ на личността на учителя. Без такъв анализ не може да се състави вярна представа за нея, не може да се намери мястото на всеки компонент и на тази основа да се интерпретират резултатите от конкретни частни изследвания.

Това може да стане само при изяснен подход към структурата на личността. Този подход може да се сумира в няколко пункта[2]:

1. Липсва общоприета концепция за структурата на личността. Нещо повече, съществува извънредно голямо методологическо разнообразие, определено от

интердисциплинарността на проблематиката. Тя се интерпретира практически от всички социални, а и от някои други науки.

2. Опитите да се изхожда само от чисто психологическа или социологическа гледна точка е неубедителен, тъй като в такъв случай остават необхванати и необяснени причините за много личностни феномени.

3. Многоаспектността на явлениято личност прави неприложим един дискриминационен подход.

4. Всяка личност има относително устойчива структура.

5. Елементите на всяка личност се намират в единство, интегритет.

6. Елементите на структурата на личността са социално детерминирани, в това число и от особеностите на професията, която упражнява.

7. Всяка личност е активно цяло с динамична структура.

8. Всяка личност притежава определена насоченост, образувана в реалния ѝ живот.

9. Целесъобразно е личността да не се разглежда само като съвкупност от социално придобити свойства, а като интегрално цяло с регулиращ характер на всички равнища на психичната организация.

Сред многото възможни подструктури на личността неизбежно трябва да се обособят психодинамична подструктура (темперамент, половоролеви стереотип) и съдържателна подструктура (доминантни потребности, мотиви, установки, ценностни ориентации), както и някои от най-характерните и значими за изследването личностни черти, които по същество трудно могат да се вместят в тази схема и имат комплексен характер.

Преобладаването в основата на структурата на учителската личност на висшите потребности е извънредно благоприятно както за учителя сам по себе си, така и за хората около него (респективно учениците), за които е модел за подражание. Това означава по-висока биологическа ефективност, завършеност на личностното развитие, по-богата душевност, по-често преживяване на радост и щастие.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Милянкова, Р. Подбор и оценяване на учителите в развитите страни. С., 1992
2. Иванов, И. Методики за изследване на учителя, серия „Избрани методи за психологическа и педагогическа диагностика”, №6, Шумен
3. Иванов, И. Някои аспекти на ценностните ориентации на учителите, Шумен
4. Иван П. Иванов, Учителят и професията, Шумен

Автори:

Тодорка Драгойчева Антонова-Ангелова

Трето основно училище „Димитър Благоев“, гр. Шумен, ул. „Харалан Ангелов“, № 17а, e-mail: tdaa@abv.bg

Илка Неделчева Карева

Трето основно училище „Димитър Благоев“, гр. Шумен, ул. „Харалан Ангелов“, № 17а, e-mail: kareva@mail.bg